

Αξίες στη ζωή Ελλήνων και Σουηδών εφήβων: Μία διαπολιτισμική μελέτη

ΛΕΚΚΟΥ Σ*, PHD, LSW. ÅSTRÖM T**, PH.D., HÄGGLÖF B***, PROF., PH.D., M.D., & NYGREN L.****, PROF., PH.D.

Περίληψη

Η μελέτη αυτή εξέτασε αξίες που εμπεριέχονται στις τάσεις ζωής Ελλήνων και Σουηδών εφήβων, με σκοπό να δούμε πώς οι έφηβοι αξιολογούν και προσανατολίζονται στη ζωή. Από ένα μεγαλύτερο δείγμα 583 Σουηδών και 238 Ελλήνων εφήβων που είχαν είτε υψηλή είτε χαμηλή βαθμολογία στην αυτοαναφορά του Achenbach, επελέγησαν για συμμετοχή σε ημιδομημένες συνεντεύξεις 47 έφηβοι από κάθε εθνικό δείγμα.

Ένα ημιδομημένος οδηγός συνέντευξης δημιουργήθηκε με σκοπό να συλλέξει πληροφορίες σχετικά με τις αξίες που περιέχονται στις στάσεις ζωής. Οι ερωτήσεις απευθύνονται σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων καθημερινής ζωής για να καταλάβουμε τις αξίες που προσανατολίζουν τους νέους στη ζωή – κεντρικά θέματα της ζωής των εφήβων και βασικούς κώδικες της συμπεριφοράς σε σχέση με προσωπικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες.

Με σεβασμό στις αξίες που ορίζουν τη δομή των στάσεων για θέματα ζωής, οι Έλληνες έφηβοι ανέφεραν φόβους σε σχέση με κοινωνικούς κινδύνους, απώλειες και ασθένειες που αποδεικνύει ότι δίνουν αξία στην κοινωνική τους ασφάλεια και υγεία. Οι δύο ομάδες στρέφονται προς την οικογένεια όταν αντιμετωπίζουν δυσκολίες, έστω και αν οι Σουηδοί εμπιστεύονται το κράτος και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον περισσότερο από τους Έλληνες, γεγονός που αναδεικνύει πως αξιολογούν την οικογένεια ως παράγοντα στήριξης πιο πολύ οι Έλληνες, ενώ οι Σουηδοί αξιολογούν το κράτος. Περισσότεροι Έλληνες από Σουηδούς πιστεύουν στο Θεό, ενώ οι Έλληνες δίνουν αξία στην εκπαίδευση και την υγεία. Οι σουηδοί, τυπικά, ανέφεραν φόβο για το

μέλλον τους δείχνοντας την αξία που αποδίδουν στην ασφάλεια γι' αυτό. Και οι δύο ομάδες δίνουν έμφαση στη σημαντικότητα μιας μελλοντικής κοινωνικής και επαγγελματικής αποκατάστασης, αποδίνοντας αξία στην κοινωνική συνεισφορά και αποδοχή. Σημαντικός αριθμός Σουηδών εφήβων επιθυμούν να έχουν τη δική τους οικογένεια σε πέντε χρόνια, δίδοντας προτεραιότητα στη δημιουργία δικής τους οικογένειας.

Λέξεις κλειδιά: Έφηβοι, Αξίες ζωής, Κοινωνική στήριξη, Υγεία, Εκπαίδευση, Μέλλον, Διαπολιτισμική έρευνα

Εισαγωγή

Στις σύγχρονες κοινωνίες η νεολαία έχει απελευθερωθεί από πλείστες πολιτισμικές απαιτήσεις, αν και αυτό δεν ισχύει για όλες τις πλευρές της ζωής (Inglehart & Baker, 2000). Επειδή όμως οι απαιτήσεις ποικίλουν μεταξύ των χωρών, πρέπει να τις εξετάσουμε σε ένα πλαίσιο αλληλοσυσχετιζόμενων παραγόντων, όπως ο κοινωνικός, ο πολιτισμικός και ο προσωπικός. Στην παρούσα μελέτη εστιάζουμε στις αξίες κυρίως που εμπεριέχουν οι στάσεις και αφορούν σε βασικά ζητήματα της καθημερινής ζωής, έτσι όπως τα αντιλαμβάνονται οι Έλληνες και οι Σουηδοί έφηβοι. Εστιάζουμε στις αξίες που προκύπτουν από τους φόβους και τις έγνοιες, τον τρόπο με τον οποίο τείνουν να τα αντιμετωπίζουν, το ρόλο της πίστης και μερικά άλλα θέματα. Πολλές είναι οι διεθνείς μελέτες που έχουν ερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο οι έφηβοι αντιλαμβάνονται και αξιολογούν τις ανησυχίες, τις στενοχώριες (Anttila et al., 2000; Gallagher & Millar 1998, Lee et al., 2010, Flagan, Tucker 1999, Klingman 1998), τους τρόπους αντιμετώπισης (Gibson et al., 1992; Scott, 2004; Triplett, 2002, Padilla-Walker 2008, Knafo et al., 2008) το μέλλον (Bois-Reymond et al., 1994; Palovaara, 1998; Klingman 1998, Malmberg, Norrgard 1999, Stiles et al., 1993), την πίστη (Pajevic et al., 2007), την εκπαίδευση (Pick De Weis, Perez 1991, Prokhorov et al., 1993, Mohamed et al., 2011) την υγεία (Johnson et

*Λέκκου Σπυριδούλα: PhD Social Work, Κοινωνική Λειτουργός-Ψυχολόγος, Family therapist, Καθηγήτρια ΤΕΙ Αθήνας

**Åström, Torsten: Emeritus Prof. Department of Social Welfare, Umeå University Sweden

***Hägglöf, Bruno: Prof. Division of Child and Adolescent Psychiatry, Umeå University, SE 901 87 Sweden

****Nygren, Lennart: Prof. Department of Social Welfare, Umeå University Sweden

al., 1999, Meltaus, Pietila 1998, Mahat et al., 2011). Οι μελέτες αυτές κατέδειξαν ότι μεταξύ των χωρών υπάρχει ουσιαστική απόκλιση στάσεων και αξιών (Feather 1993, 1994).

Παρόμοιες μελέτες που αναφέρονται στις αξίες των εφήβων είναι περιορισμένες. Η μελέτη αυτή εστιάζει στις αξίες που σαν υψηλής κατεύθυνσης έννοιες υπερβαίνουν τις στάσεις και ορίζουν τη δομή και την οργάνωσή τους, συμπεριλαμβάνοντας και το συναίσθημα ως μία κεντρική διάσταση. Ως αξίες προσδιορίζονται οι επιθυμητοί διαχρονικοί σκοποί που δίνουν νόημα και παρέχουν κατευθυντήριες αρχές στη ζωή ενός ατόμου ή άλλης κοινωνικής οντότητας (Schwartz, 1994, Sidney 1974). Οι αξίες γίνονται αντιληπτές ως αφηρημένες κατασκευές που περιλαμβάνουν τις πεποιθήσεις των ατόμων για τους επιθυμητούς τρόπους συμπεριφοράς αλλά και ως κίνητρα συμπεριφοράς (Feather 1995). Σε αντίθεση με τις επιθυμίες και τις ανάγκες, έχουν τις ακόλουθες ιδιότητες: να έχουν εκτιμηθεί και αγαπηθεί, να έχουν επιλεγεί ελεύθερα μεταξύ εναλλακτικών λύσεων, να έχουν εφαρμοστεί (Feather 1993, 1994, Sidney 1974). Οι αξίες παρέχουν τα κριτήρια για την αξιολόγηση πράξεων είναι ιεραρχικά οργανωμένες για κάθε άτομο, αλλά η σπουδαιότητά τους ενδέχεται να αλλάξει στην πορεία της ζωής του. Τα συστήματα αξιών ποικίλουν μεταξύ ατόμων, ομάδων και πολιτισμών. Οι αξίες κάθε ατόμου (Hogg and Vaughan, 1998:139) ταξινομούνται σε θεωρητικές: ένα ενδιαφέρον για την επίλυση προβλημάτων και στη βάση του πώς; Τα πράγματα λειτουργούν, οικονομικές, αισθητικές, κοινωνικές, πολιτικές, θρησκευτικές. Θεωρείται ότι σε κάθε άτομο συνυπάρχουν διαφορετικές κατηγορίες αξιών και σε διαφορετικούς συνδυασμούς.

Σύμφωνα με τη θεωρία των συναισθημάτων (Tomkins' affects theory,) τα άτομα δίνουν αξία σε οποιοδήποτε αντικείμενο ανθρώπινου συναισθήματος. Οτιδήποτε συγκινεί/εξάπτει το άτομο, απολαμβάνει, φοβάται, μισεί, ντρέπεται ή περιφρονείται ή είναι θλιμμένο από αυτό, είναι αντικείμενο «αξία» (object of value) θετικό ή αρνητικό. Η ιεράρχηση των αξιών είναι αποτέλεσμα σύγκρουσης αξιών όπου το ίδιο αντικείμενο συγχρόνως είναι αγαπητό και μισητό, φέρνει έξαψη και ντροπή, θλίψη και απόλαυση. Η θεωρία των αξιών είναι ολιστική, δίνοντας σημασία τόσο στις πολιτιστικές και βιολογικές επιρροές, όσο και στη δυναμική της αρχικής κοινωνικοποίησης (Kosofsky and Frank, 1995:68,252).

Οι νέοι εκφράζουν κοινωνικούς φόβους που έχουν σχέση με ασθένεια, με το θάνατο των γονιών, με την

εκπαίδευση με την απασχόληση (Arrindell et al., 2003) Palovaara 1998) και με την υγεία. Ο φόβος φαίνεται να είναι ένα θεμελιώδες ανθρώπινο και κοινωνικό βίωμα, παρόν στην καθημερινή μας ζωή και σε όλη την ιστορία του ανθρώπινου γένους. Οι φόβοι ενδέχεται να διαφέρουν από το ένα πολιτισμικό περιβάλλον στο άλλο ως προς τον αριθμό, το περιεχόμενο, τον τύπο και την ένταση (Ollendick et al., 1996). Ο υπαρξιακός φόβος, η πάλη ανάμεσα στις εξωτερικές απειλές και εσωτερικές ανησυχίες και άγχη (Hankiss, 2001), είναι κυρίαρχος παράγοντας στη γένεση και πορεία του ανθρώπινου πολιτισμού (Freud, 1961). Ο αγώνας για ασφάλεια και ελευθερία, για μία ζωή με νόημα και ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι παρών στα συμβολικά συστήματα και κατασκευές του ανθρώπινου γένους και στις πιο τετριμμένες καθημερινές δραστηριότητες και πλευρές τη ανθρώπινης ύπαρξης. Επιλέξαμε να αναφερθούμε στους φόβους των εφήβων επειδή σε ένα βαθύτερο επίπεδο εμπεριέχουν αγών για ασφάλεια και προστασία από τις απειλές που βιώνουν και αφορούν σε σημαντικά θέματα για τη ζωή τους.

Οι στρατηγικές αντιμετώπισης στη σχετική γενική έρευνα, περιλαμβάνουν ατομικές και κοινωνικές πηγές (Scott, 2004). Οι ατομικές πηγές αντιμετώπισης συνδέονται με την αυτοαντίληψη, τις δεξιότητες ή/και τις αξίες (Gibson et al., 1992, Scott, 2004, Triplett, 2002). Τα μέλη της οικογένειας, οι προσωπικοί φίλοι, οι γείτονες και τα σχολεία που δείχνουν ενδιαφέρον και το κράτος, αξιολογούνται από τους εφήβους ως σημαντική κοινωνική πηγή αντιμετώπισης των δυσκολιών τους. Σχετικά με τα ζητήματα που αφορούν στο μέλλον, οι έφηβοι δίνουν αξία στην επαγγελματική θέση, την οικογένεια, την εκπαίδευση, το γάμο, τη συγκατοίκηση, το γονεϊκό ρόλο, την εργασία (Bois-Reymond et al., 1994, Palovaara, 1998) και την παραμονή στην οικογένεια ή την απομάκρυνση από αυτήν. Μελέτες που αφορούν στους προσωπικούς μελλοντικούς στόχους των εφήβων δείχνουν να είναι ενήμεροι για το τι θα συναντήσουν, όπως κρίσεις και αρνητικά γεγονότα (πχ. Ανεργία), πιστεύουν όμως στη δυνατότητά τους να τα αντιμετωπίσουν (Malmberg, Norrgard 1999). Ως προς τις απόψεις του για τη μελλοντική εργασία, στις ΗΠΑ οι έφηβοι συνδέουν την εργασία τους με την επιτυχία και τον πλούτο, ενώ οι Ολλανδοί έφηβοι με την ποιότητα ζωής, την άθληση και το χιούμορ (Stiles et al., 1993).

Στην παρούσα μελέτη έχουμε προσθέσει το θέμα της θρησκείας, για ερευνητικούς κυρίως λόγους. Οι θρησκευτικές στάσεις των νέων, συμπεριλαμβανομέ-

νων των ιδεών και της πίστης, παίζουν μείζονα ρόλο στο πώς αποκρίνονται οι νέοι στα ζητήματα ζωής (Faris & Smith, 2002; Sulloway, 1997), και αποτελούν σημαντική πλευρά της κουλτούρας. Θρησκευτικά ηθικά πιστεύω βρέθηκαν να βοηθούν την ανάπτυξη και την κοινωνικοποίηση της προσωπικότητας, προάγοντας τη βελτίωση της ψυχικής υγείας (Pajevic et al., 2007).

Μελέτες σχετικά με την εκπαίδευση εφήβων εμπειρεύουν σημαντικές αξίες που αφορούν στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, την επικοινωνία, τη λήψη αποφάσεων σε σχέση με το ξεκαθάρισμα των αξιών (value clarification), την απόκτηση ανώτερη εκπαίδευσης, τη δύναμη των οικογενειακών δεσμών, τον προγραμματισμό του μέλλοντος και την ικανότητα να είναι επαρκείς στην παρούσα συμπεριφορά (Pick De Weiss, Perez 1991). Άλλες μελέτες αναφέρονται σε εκπαιδευτικά προγράμματα για τη φροντίδα εφήβων με γλαύκωμα (Mohamed et al., 2011) τη γνώση και επάρκεια στην αντιμετώπιση HIV/AIDS (Mahat et al., 2011), τη χρήση ουσιών (Iwamoto et al., 2011).

Στην μελέτη γίνεται επίσης αναφορά στα παραμύθια σαν ένα τρόπο που αποσπρά βαθιές σκέψεις και συναισθήματα, φανερώνει συγκρούσεις και ματαιώσεις, μειώνει το άγχος και βοηθά στην κυριαρχία των παιδιών και εφήβων στα αναπτυξιακά τους καθήκοντα. Μελέτη του Lubetsky (1989) αναφέρεται στη σημασία, τη χρησιμότητα και τη σπουδαιότητα των μαγικών παραμυθιών. Τα παραμύθια γίνονται κατανοητά ως απεικόνιση βασικών αναπτυξιακών συγκρούσεων και ωφελούν με τη μόνιμη δύναμή τους στο χρόνο (Jacobs 2011).

Τα πολιτιστικά περιβάλλοντα διαφέρουν μεταξύ τους, καθώς και οι προσδοκίες που έχουν από τη νεολαία και τις συμπεριφορές που θεωρούν αποδεκτές. Κατά συνέπεια διαφορετικά είδη συμπεριφοράς γίνονται αποδεκτά σε διαφορετικά περιβάλλοντα, τα οποία με τη σειρά τους επηρεάζουν τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις αξίες και τις ενέργειες των ατόμων που ζουν σε αυτά (Cooper & Denner, 1998, Greenfield & Suzuki, 1998, Hofstede, 2001, Motti-Stefanidi et al., 2000 unpubl). Σύμφωνα με πολιτισμική έρευνα, η Ελλάδα μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο ανδρικός και κollectivιστικός (συλλογικός) πολιτισμός από ό,τι η Σουηδία, η οποία κρίνεται ως πιο γυναικείο και περισσότερο ατομικιστικό πολιτισμικό περιβάλλον (Hofstede, 2001). Ο Triandis (1994) υποστήριξε ότι μπορούμε να περιγράψουμε τους πολιτισμούς ως μια συνέχεια από το ατομικιστικό στο συλλογικό. Μείζονα προγενέστερα στάδια

αυτής της συνέχειας είναι η οικολογία του περιβάλλοντος, στο οποίο ζουν οι άνθρωποι, τα συνακόλουθα οικονομικά πρότυπα ή το σύστημα διαβίωσης που αναπτύσσουν για να επιβιώσουν, καθώς και η ιστορία του πολιτισμού (Berry et al., 1992, Georgas, 1998, Motti-Stefanidi et al., 2000 unpubl, Triandis, 1994). Οι πολιτισμικές διαφορές αντανακλώνται επίσης στους διαφορετικούς ρόλους που έχει το κράτος πρόνοιας, το οποίο με τη σειρά του έχει αντίκτυπο στη διαμόρφωση των στάσεων ζωής και κατά συνέπεια των αξιών των ατόμων. Στη Σουηδία έχει αναπτυχθεί ισχυρή κρατική παρέμβαση στην κοινωνικοποίηση και τη μέριμνα, ενώ η Ελλάδα, ένα από τα πολλά «καθολικά μοντέλα», δίνει πολύ μεγαλύτερη έμφαση στην οικογένεια και τις ευθύνες της, πραγματικότητες που επηρεάζουν τις αξίες που βιώνουν οι εφηβοί στα δύο κράτη.

Αυτή η μελέτη αναδεικνύει τις αξίες των Ελλήνων και Σουηδών εφήβων, που ενυπάρχουν στους φόβους τους, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν την καθημερινότητά τους, την πίστη, την εκπαίδευση και μερικά άλλα θέματα.

Μέθοδος

Στη μελέτη χρησιμοποιήσαμε συνεντεύξεις από ένα υποσύνολο μιας μεγαλύτερης συγκριτικής έρευνας για την ψυχική υγεία και τις οικογενειακές σχέσεις των εφήβων της Ελλάδας και της Σουηδίας. Για να αποκτήσουμε λεπτομερέστερη εικόνα των εφήβων, εκτός από τις πληροφορίες που είχαμε από σταθμισμένα εργαλεία, πραγματοποιήσαμε προσωπικές συνεντεύξεις με μια υποομάδα του δείγματος κάθε χώρας, ώστε να προσδιορίσουμε τι είναι αυτό που προκαλεί ανησυχία στους εφήβους, πώς αντιμετωπίζουν τα τρέχοντα και τα μελλοντικά θέματα και τις αξίες οι οποίες αναδύονται μέσα από αυτά. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο των ημιδομημένων συνεντεύξεων.

Η αρχική μελέτη περιλάμβανε δύο εθνικά δείγματα: 238 Έλληνες μαθητές, 14, 16 και 18 ετών, που είχαν επιλεγεί αντιπροσωπευτικά για την Ελλάδα από σχολεία της Πάτρας, και εξετάστηκαν στο τέλος του 1997, και 583 Σουηδούς μαθητές ανάμεσα στις ηλικίες 14 και 18, από το Lycksele της Σουηδίας, οι οποίοι εξετάστηκαν το 1998. Η Πάτρα είναι μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της Ελλάδας, με 150.000 περίπου κατοίκους, και διαθέτει πανεπιστήμιο, ΤΕΙ και 3 νοσοκομεία. Είναι παραθαλάσσια και βρίσκεται στη νότια Ελλάδα. Το Lycksele είναι μια μικρή μεσόγεια πόλη της βόρειας

Σουηδίας, με 13.000 κατοίκους, στην περιοχή όπου βρίσκεται και η πανεπιστημιακή πόλη UMEA, και σύμφωνα με πρόσφατες εθνικές έρευνες ψυχικής υγείας σε κανονικό πληθυσμό, οι δύο αυτές πόλεις δεν παρουσιάζουν διαφορές στην ψυχική υγεία μεταξύ των εφήβων.

Από το Lycksele επιλέχθηκαν δύο σχολεία (ανώτερου επιπέδου υποχρεωτική εκπαίδευσης και ανώτερου επιπέδου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), επειδή ήταν αντιπροσωπευτικά όλου του εφηβικού πληθυσμού και των κοινωνικοοικονομικών ομάδων της περιοχής. Παρόμοια επιλογή έγινες και στην Πάτρα, από έξι σχολεία (τρία γυμνάσια και τρία λύκεια).

Συμμετέχοντες:

Επιλέξαμε 48 εφήβους από κάθε εθνικό δείγμα με βάση τη συνολική βαθμολογία προβλημάτων στο Achenbach (1991) Youth Self Report (YSR): 16 μαθητές από κάθε ηλικιακή ομάδα, και 8 από κάθε φύλο: 4 με χαμηλή και 4 με υψηλή βαθμολογία προβλημάτων (24 με τις χαμηλότερες και 24 με τις υψηλότερες βαθμολογίες), 24 κορίτσια και 24 αγόρια. Η επιλογή αυτή έγινε ώστε να επιτύχουμε μεγαλύτερη ποικιλία στάσεων. Επιλέξαμε 48 Σουηδούς και 48 Έλληνες, αλλά ένα άτομο από κάθε χώρα δεν συμμετείχε στη συνέντευξη. Όλοι οι Έλληνες έφηβοι είχαν την ελληνική υπηκοότητα και είχαν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Ελλάδα, και όλοι οι Σουηδοί είχα γεννηθεί στη Σουηδία. Οδηγός συνέντευξης για τους εφήβους

Οι τρεις πρώτοι συγγραφείς δημιούργησαν έναν οδηγό συνέντευξης που αποτελούνταν από δεκαοκτώ ημιδομημένες ερωτήσεις με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τη στάση ζωής σε καθημερινά ζητήματα. Από όλα τα δεδομένα αποφασίσαμε να αναδείξουμε τα ζητήματα των δέκα ερωτήσεων, ενώ τις υπόλοιπες οκτώ τις αφήσαμε για μελλοντική ανάλυση. Οι δέκα ερωτήσεις μπορούν να ταξινομηθούν κάτω από τέσσερα πιο γενικά θέματα, όπως οι «φόβοι και οι έγνοιες», η «αντιμετώπιση», το «μέλλον» και «άλλα θέματα», όπου είναι εμφανείς οι αξίες που εμπεριέχονται στην επιθυμητή συμπεριφορά και τους σκοπούς στη ζωή των εφήβων.

1. Οι φόβοι των εφήβων
2. Τι φοβάται ο καθένας περισσότερο
3. Να καταγράψει άλλες έγνοιες

4. Τρόποι αντιμετώπισης αυτών των προβλημάτων
5. Σε ποιον πηγαίνουν όταν αντιμετωπίζουν μια δυσκολία
6. Προσδοκίες για τη ζωή τους μετά από πέντε χρόνια
7. Αν πιστεύουν στο Θεό
8. Τι θεωρούν πιο σημαντικό πράγμα για τον εαυτό τους
9. Τι προτείνουν για μια καλύτερη εκπαίδευση
10. Να αναφέρουν το αγαπημένο τους παραμύθι όταν ήταν παιδιά

Διαδικασία

Στην Ελλάδα οι συνεντεύξεις έγιναν είτε σε ξεχωριστή αίθουσα του σχολείου είτε στο Γραφείο των καθηγητών. Στη Σουηδία οι συνεντεύξεις έγιναν σε ξεχωριστή αίθουσα του σχολείου. Όλες οι συνεντεύξεις καταγράφηκαν αυτολεξεί. Έγινε ανάλυση του περιεχομένου για να εντοπίσουμε τις βασικές έννοιες και τις αξίες που εμπεριέχονται και να περιγράψουμε τα δεδομένα των συνεντεύξεων (Graneheim & Lundman, 2004).

Η επιλογή των ανοιχτών ερωτήσεων (Open-ended questions) μας τροφοδότησε με μεγάλη ποικιλία απαντήσεων. Οι πρώτες δέκα ελληνικές συνεντεύξεις κωδικοποιήθηκαν για να διευκολυνθεί η ανάλυση. Οι απαντήσεις μπορούσαν εύκολα να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις προσωρινές κυρίαρχες κατηγορίες: εαυτός, οικογένεια, κοινωνία. Αυτές συζητήθηκαν και συμφωνήθηκαν μεταξύ των τριών πρώτων συγγραφέων. Οι τρεις αυτές κατηγορίες μας πρόσφεραν ένα πλαίσιο για την κωδικοποίηση των υπόλοιπων ελληνικών συνεντεύξεων οι οποίες έγιναν από τον πρώτο συγγραφέα. Ακολουθώντας την ίδια διαδικασία και με τη βοήθεια δύο φοιτητών ψυχολογίας, ο δεύτερος και ο τρίτος συγγραφέας κωδικοποίησαν το σουηδικό υλικό. Αργότερα, οι κωδικοποιημένες απαντήσεις ποσοτικοποιήθηκαν, και αναλύθηκαν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS. Οι κωδικοποιήσεις ταξινομήθηκαν για να προσφέρουν μια σύνοψη των προτύπων αυτών. Στην παρούσα μελέτη προσδιορίζονται και αναλύονται τα κύρια πρότυπα που αναδείχτηκαν από το σύνολο των επιλεγμένων για την παρούσα μελέτη δεδομένων.

Η έρευνα των εφήβων εγκρίθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο το Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας (Αρ. πρωτ. 2/343/21.01.98) και από την Επιτροπή Δεοντολογίας της Έρευνας του πανεπιστημίου Umea Σουηδίας (§53/99, dnr 99-014)

Αποτελέσματα

Μετά την ανάλυση και σύγκριση των δεδομένων των συνεντεύξεων με Έλληνες και Σουηδούς εφήβους, προσδιορίσαμε τα πρότυπα και τα συγκεντρώσαμε σε τέσσερα θέματα ή τομείς: «φόβοι και έγνοιες», «αντιμετώπιση», «μέλλον» και «άλλα θέματα». Ο τομέας «άλλα θέματα» περιέχει δεδομένα για τις στάσεις των ερωτηθέντων σχετικά με την «πίστη» και το «πιο σημαντικό για σένα», «προτάσεις για την εκπαίδευση» και την αναφορά τους «στο αγαπημένο τους παιδικό παραμύθι».

Ο αναγνώστης θα παρατηρήσει ότι το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε έτσι ώστε να αναδείξει για τους εφήβους τις στάσεις που αντανακλούν τις αξίες τους, τόσο αναφορικά με την προσωπική ζωή των ερωτηθέντων (ερωτήσεις 2-10), όσο και με τις απόψεις τους για τη νεολαία γενικότερα (ερώτηση 1).

Λόγω της παραλλαγής που υπήρξε στη διαδικασία έρευνας, όλοι πίνακες του ελληνικού δείγματος εμφανίζουν την κατανομή του αριθμού των περιπτώσεων. Ωστόσο, οι Σουηδοί συμμετέχοντες ανταποκρίθηκαν σε περισσότερες από μια εναλλακτικές επιλογές απαντήσεων, γι' αυτό και τα σουηδικά δεδομένα δείχνουν την κατανομή του αριθμού των απαντήσεων. Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε πρώτα τους πίνακες σε κάθε κατηγορία και στη συνέχεια να αναδείξουμε τι αξίες που εμπειρεύονται. Στο σουηδικό δείγμα (για τις ερωτήσεις 3,9,10) δεν υπάρχουν αντίστοιχα στοιχεία.

Επίσης για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης θα παρουσιάσουμε τις στατιστικά σημαντικές διαφορές που έχουμε μόνο για τους Έλληνες σε σχέση με το φύλο και την ψυχική τους υγεία.

Φόβοι-έγνοιες: αξίες

Πίνακας 1: Τι φοβούνται οι έφηβοι της ηλικίας σου;

Πίνακας 2: Εσύ τι φοβάσαι περισσότερο;

Πίνακας 3: Κατάγραψε άλλες έγνοιες.

Ο πίνακας 1 παραπέμπει στους φόβους που εξέφρασαν οι έφηβοι στις συνεντεύξεις. Οι Σουηδοί φοβούνταν μελλοντικά πράγματα «μπορεί να σου συμβεί κάτι». Οι φόβοι των Ελλήνων είχαν κοινωνικό υπόβαθρο (σχολική / επαγγελματική αποτυχία, φόβος προς τους δασκάλους, τους ξένους, η έλλειψη ικανο-

ποιητικής εργασίας, φόβος μήπως δεχτούν επίθεση στο δρόμο ή από συμμαθητές, μήπως παρασυρθούν στα ναρκωτικά, μήπως εμπλακούν σε πόλεμο, μήπως δεν έχουν καλούς φίλους και μη κολλήσουν AIDS). Επίσης ένα σημαντικό μέρος της ομάδας των Ελλήνων εφήβων ανησυχούσε για το μέλλον.

Ως προς τις αξίες αμφότεροι αξιολογούν την κοινωνική στήριξη και ασφάλεια, πιο πολύ οι Έλληνες από τους Σουηδούς, οι οποίοι θεωρούν σημαντικότερη τη σιγουριά για μελλοντικά πράγματα, τη φυσική ακεραιότητα και την υγεία τους. Γενικά οι συμμετέχοντες και στα δύο εθνικά δείγματα αναζητούν τη σιγουριά στην καθημερινότητά τους.

Ο πίνακας 2 αναφέρεται στους προσωπικούς φόβους των εφήβων. Παρατηρούμε ότι περισσότεροι ήταν οι Σουηδοί που φοβούνταν το μέλλον από ό,τι οι Έλληνες. Οι ερωτηθέντες προσδιόρισαν ότι αυτός ο φόβος για το μέλλον σχετιζόταν με τη θέση τους στην κοινωνία, την εξέλιξη της κοινωνίας, τα προβλήματα των νέων και το άγνωστο. Οι Έλληνες φάνηκαν να φοβούνται αυτό που θα ονομάζαμε περισσότερο «κοινωνικούς» κινδύνους, όπως την «επίθεση από αγνώστους», τα ατυχήματα, την εμπλοκή σε «κακές παρέες», τη στέρηση των ευκαιριών να επιτύχουν, την αποτυχία προβιβασμού στην τάξη, την απώλεια γονιών ή αγαπημένων προσώπων, τα γηρατειά, το θάνατο και ασθένειες όπως ο καρκίνος. Οι Σουηδοί τόνισαν περισσότερο το θάνατο και την απώλεια ενός κοντινού προσώπου. Οι Σουηδοί φάνηκαν, σε μεγαλύτερο βαθμό από τους Έλληνες, να μη φοβούνται γενικώς. Αρκετοί από τους Έλληνες φοβούνται τα ναρκωτικά και το AIDS (φόβοι που συνδέονται με τους κοινωνικούς κινδύνους), ενώ οι Σουηδοί δεν τα ανέφεραν καθόλου.

Από τους προσωπικούς φόβους των Ελλήνων και Σουηδών είναι εμφανές ότι αμφότεροι αξιολογούν την κοινωνική και την οικογενειακή στήριξη, την υγεία, και την ασφάλεια για το τώρα και το μέλλον τους, πιο πολύ οι Σουηδοί και τα αγόρια του ελληνικού δείγματος, τα οποία δίνουν επίσης αξία στην προστασία τους από τα μεταδοτικά νοσήματα.

Ο πίνακας 3 αναφέρεται σε «άλλες έγνοιες» και απαντά μόνο το Ελληνικό δείγμα, όπου οι έφηβοι δίνουν προτεραιότητα στον «εαυτό» τους. Ακολουθεί η έγνοια τους για «θέματα σχολείου και εκπαίδευσης» και το «μέλλον» ενώ την τρίτη θέση παίρνει η έγνοια τους για την «οικογένεια και κοινωνικά θέματα».

Αξιολογούν πρώτα την «ταυτότητά» τους, «εκπαιδευτικά και μελλοντικά θέματα» και ακολουθεί η «οικο-

γένεια και τα κοινωνικά». Σημαντικές είναι οι διαφορές των συμμετασχόντων σε σχέση με την ψυχική τους υγεία. Αυτοί με τα περισσότερα προβλήματα, αξιολογούν τον εαυτό τους και το μέλλον τους με το να νοιάζονται γι' αυτά, ενώ αυτοί με τα λιγότερα προβλήματα αξιολογούν το σχολικό περιβάλλον και κοινωνικά θέματα.

Αντιμετώπιση-αξίες

Πίνακας 4: Πώς νομίζεις ότι μπορούν να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα;

Πίνακας 5: Σε ποιόν θα πήγαινες αν αντιμετώπιζες μια δυσκολία;

Ο πίνακας 4 παραπέμπει σε στάσεις όσον αφορά στην αντιμετώπιση προβλημάτων ή τις πηγές αντιμετώπισης, και μας αποκαλύπτει μια ομοιότητα ανάμεσα στις δύο ομάδες, αφού οι μισοί περίπου ερωτηθέντες αναφέρθηκαν στις δικές τους στρατηγικές αντιμετώπισης. Οι στρατηγικές αντιμετώπισης είναι μια κατηγορία που εμπερικλείει κωδικοποιήσεις από τις συνεντεύξεις, του τύπου «μέσω της λογικής», «με την ευγενική συμπεριφορά», με συζήτηση – αποδοχή του γονεϊκού ρόλου», «με το να είσαι μόνος σου», «με το να επιλέγεις, να έχεις και να δοκιμάζεις τους φίλους», «με το να χρησιμοποιείς εσωτερική δύναμη» και «με το να συνεργάζεσαι με τους γονείς». Οι Σουηδοί έφηβοι τόνισαν: «μην τα παρατάς», «φρόντισε τον εαυτό σου». Η δεύτερη επιλογή των Ελλήνων ήταν η στήριξη της οικογένειας, που ανέφερα ν ως υποστήριξη από «γονείς – αδέρφια» ή «συμβιβασμός» μεταξύ των συζύγων. Ωστόσο κανένας από τους Σουηδούς δεν αναφέρθηκε στη στήριξη της οικογένειας. Η δεύτερη επιλογή των Σουηδών ήταν η στήριξη από το κράτος και το σχολείο, κάτι που δείχνει πολύ ισχυρή εμπιστοσύνη σε αυτούς τους θεσμούς. Φάνηκαν να «αναζητούν βοήθεια από έξω». Σε αυτή την κατηγορία οι Έλληνες έδωσαν για το κράτος το παράδειγμα της «κρατικής ευθύνης» ως προς τις υπηρεσίες ψυχικής υγείας των νέων, της παροχής πληροφοριών για ζητήματα της νεολαίας και «της θέσπισης της νομοθεσίας», ώστε να γίνεται νωρίτερα η συνταξιοδότηση και να ανοίγουν θέσεις εργασίας για τους νέους.

Αμφότεροι αξιολογούν αρχικά την προσωπική τους ευθύνη στην αντιμετώπιση των προβλημάτων, όπου ακολουθούν για μεν τους Έλληνες η αξία της οικογε-

νιακής στήριξης για δε τους Σουηδούς της κρατικής. Ο πίνακας 5 αναφέρεται στις πηγές αντιμετώπισης, με βάση το σε ποιον θα πήγαιναν αν αντιμετώπιζαν κάποια δυσκολία. Και οι δύο ομάδες τόνισαν τη σπουδαιότητα της οικογένειας, των «γονιών» και των «αδελφών». Παρατηρούμε επίσης ότι εδώ επαναλαμβάνεται το πρότυπο του πίνακα 4. Οι Σουηδοί στρέφονταν σταθερά, περισσότερο από ό,τι οι Έλληνες, στο κοινωνικό περιβάλλον, στους «φίλους» ή «σε κάποιον άλλον».

Ποικίλες απαντήσεις των Ελλήνων ερωτηθέντων κωδικοποιήθηκαν και στην κατηγορία «εαυτός», όπως «κρατάω το πρόβλημα μέσα μου», «ψάχνω στην εφημερίδα», «ρωτάω και μαθαίνω», «πηγαίνω στην εκκλησία» για να προσευχηθώ και να ζητήσω στήριξη, εντάχθηκαν στην κατηγορία «εαυτός». Στο σουηδικό υλικό δεν σημειώθηκαν παρόμοιες απαντήσεις.

Αμφότεροι αξιολογούν την οικογένεια σαν την κυρίαρχη πηγή αντιμετώπισης των προβλημάτων, οι μεν Έλληνες εμπιστεύονται περισσότερο την οικογένεια, οι δε Σουηδοί το κράτος. Οι Έλληνες με τα λιγότερα προβλήματα αξιολογούν την οικογένεια ως χώρο στήριξης, ενώ αυτοί με τα περισσότερα, το κοινωνικό περιβάλλον.

Σχετικά με το μέλλον-αξίες

Πίνακας 6: Πώς θα ήθελες να είναι η ζωή σου μετά από πέντε χρόνια;

Ο πίνακας 6 αναφέρεται στο πώς θα ήθελαν οι έφηβοι να είναι η ζωή τους μετά από πέντε χρόνια. Παρατηρούμε μια ομοιότητα ανάμεσα στα δείγματα καθώς σχεδόν το 50% αναφέρθηκε στην κοινωνική και επαγγελματική θέση, δίνοντας την απάντηση «περαιτέρω σπουδές», «να έχω δουλειά / καριέρα» και «να έχω φίλους». Ένα άλλο εντυπωσιακό στοιχείο ήταν ότι οι Σουηδοί ανέφεραν να έχουν δική τους οικογένεια, να «βρουν σύντροφο» και να «κάνουν παιδιά». Από τους Έλληνες κανένας δεν έδωσε παρόμοια απάντηση. Η δεύτερη επιλογή των Ελλήνων ήταν «ίδια με σήμερα», απάντηση που δεν υπήρξε από κανένα Σουηδό. Μια Τρίτη σημαντική κατηγορία και για τα δύο δείγματα ήταν η προσωπική φροντίδα και ανάπτυξη (αντιμετώπιση προβλημάτων, να έχουν υγεία, να μένουν μόνοι ή να έχουν κατοικίδιο). Οι Σουηδοί φάνηκαν να ανησυχούν λίγο περισσότερο για τον «εαυτό» από ό,τι οι Έλληνες («να είμαι υγιής / να έχω καλή υγεία»).

Στα δύο εθνικά δείγματα οι συμμετέχοντες δίνουν αξία στην καριέρα, την κοινωνική θέση, την προσωπική εξέλιξη περισσότερο οι Σουηδοί από τους Έλληνες, οι οποίοι αξιολογούν τις καλές σχέσεις στην οικογένεια, ενώ σημαντικός αριθμός Σουηδών αξιολογεί τη δημιουργία δικής του οικογένειας.

Τα «άλλα θέματα» παραπέμπουν στην «πίστη» και στο «πιο σημαντικό για σένα», «προτάσεις για την εκπαίδευση» και το «αγαπημένο τους παιδικό παραμύθι». Οι ερωτήσεις 7 και 8 προστέθηκαν για να ερευνηθούν ζητήματα τα οποία, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, θεωρούνται ότι αντικατοπτρίζουν θεμελιώδεις πλευρές της κουλτούρας και των αξιών. Το θρησκευτικό πρότυπο ήταν εμφανές: Όλοι οι Έλληνες πλην ενός, απάντησαν ότι πιστεύουν στο Θεό (πίνακας 7), ενώ την ίδια απάντηση έδωσε μόνο ένας στους τέσσερις Σουηδούς, και κάπως λιγότεροι Σουηδοί ανέφεραν «δεν είμαι σίγουρος». Οι Έλληνες έφηβοι πιστεύουν στο Θεό επειδή «το έμαθα», «το λέει το Ευαγγέλιο», «το νιώθω». Οι Σουηδοί ανέφεραν ότι η πίστη στο Θεό «δεν προσφέρει τίποτα», «δεν είναι επιστημονική», δεν μπορεί να είσαι σίγουρος», «όχι, η θρησκεία δεν είναι στην οικογένεια», «ναι, επειδή υπάρχει στην οικογένεια».

Οι Έλληνες αξιολογούν την πίστη περισσότερο, με στατιστικά σημαντική διαφορά, από τους Σουηδούς. Στο ερώτημα «Τι είναι το πιο σημαντικό πράγμα για σένα τώρα» (πίνακα 8, δεν αναφέρονται τα σουηδικά δεδομένα), οι απαντήσεις που λάβαμε δείχνουν παρόμοια πρότυπα και στις δύο εθνικές ομάδες, δεδομένου ότι έδωσαν προτεραιότητα στο μέλλον τους: «ακαδημαϊκά επιτεύγματα», «καριέρα» και «δημιουργία οικογένειας». Η επόμενη προτεραιότητα ήταν η οικογένειά τους, οι φίλοι, το αγόρι / κορίτσι τους, και ο «εαυτός». Οι Έλληνες τόνισαν περισσότερο την «ανάπτυξη της προσωπικότητας», τη «συμπεριφορά» και την «υγεία». Οι Σουηδοί απάντησαν ότι ήθελαν να «νιώθουν καλά, να μπορούν να νιώθουν καλά».

Οι συμμετέχοντες αμφοτέρων των δειγμάτων αξιολογούν πρώτα την πορεία τους στο μέλλον και τη μόρφωσή τους. Ακολουθεί η καλή επικοινωνία στην οικογένεια (περισσότερο τα κορίτσια από τα αγόρια), και ο εαυτός (περισσότερο τα αγόρια από τα κορίτσια) ενώ δευτερευόντως αξιολογούνται τα hobbies σαν σημαντικά για τη ζωή τους και στα δύο φύλα.

Σχετικά με την εκπαίδευση-αξίες

Πίνακας 9: Τι προτείνεις για καλύτερη εκπαίδευση;

Οι συμμετέχοντες του ελληνικού δείγματος αναφέρονται αρχικά στους καθηγητές, την επικοινωνία μαζί τους, τον τρόπο διδασκαλίας τους. Ακολουθούν με την αναφορά στο εκπαιδευτικό σύστημα, την παπαγαλία που απαιτείται, τα βιβλία, τα μέσα που εν γένει χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση και την ανάγκη συγχρονισμού σ' αυτά. Τρίτη θέση δίνουν στα κτίρια και το περιβάλλον εν γένει του χώρου της εκπαίδευσης.

Αξιολογούν την καλή επικοινωνία με τους καθηγητές τους (περισσότερο αυτοί που έχουν περισσότερα προβλήματα), αυτοί με τα λιγότερα αξιολογούν περισσότερο την ανάγκη αλλαγής στο εκπαιδευτικό σύστημα και στο χώρο της εκπαίδευσης, ενώ λίγοι αναφέρουν προβλήματα με τους εκπαιδευτικούς αξιολογώντας την ανάγκη τους για ουσιαστική επικοινωνία μαζί τους.

Σχετικά με τα παραμύθια-αξίες

Πίνακας 10: Πιο ήταν το αγαπημένο σου παραμύθι όταν ήσουν παιδί;

Ως σύνολο οι Έλληνες μιλούν για την Κοκκίνοσκο-υφίτσα, όπως οι περισσότεροι συμμετέχοντες με τα λιγότερα προβλήματα, και τα μισά κορίτσια. Τα Τρία γουρουνάκια περισσότερο τα προτιμούν τα αγόρια, ενώ τη Σταχτοπούτα οι συμμετέχοντες με τα περισσότερα προβλήματα, και το ¼ των κοριτσιών. Την Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων προτιμούν περισσότερο τα αγόρια.

Η αιτία της επιλογής τους με βάση τι τους άρεσε περισσότερο, μς οδηγεί στα σημεία που αξιολογούν στα παραμύθια των παιδικών τους χρόνων: με σειρά προτεραιότητας είναι η κάθαρση, η ευεργετική στήριξη, ο χαρακτήρα. Το μυστήριο-οι περιπέτειες, η καλή τύχη, η ιστορία, τα ωραία ενδύματα.

Συζήτηση

Στην παρούσα έρευνα μελετήσαμε τις αξίες που δομούν τη στάση Ελλήνων και Σουηδών εφήβων, σχετικά με φόβους, έγνοιες, πηγές αντιμετώπισης, το μέλλον και «άλλα θέματα». Παρότι επιφυλασσομάστε να ορίσουμε επακριβώς και να χαρακτηρίσουμε την «ελληνική» έναντι της «σουηδικής» κουλτούρας, η εντύπωσή μας είναι ότι για τη σωστή κατανόηση των προτύπων των αξιών που αποκαλύψαμε σχετικά με τις

ανησυχίες των εφήβων και τη σπουδαιότητα της υποστήριξης από το κράτος και την οικογένεια, είναι αναγκαία η πολιτισμική επίγνωση.

Από τις δύο ομάδες εφήβων που πραγματοποιήσαμε τις συνεντεύξεις, πήραμε τόσο παρόμοιες όσο και διαφορετικές απαντήσεις. Το υλικό που συγκεντρώσαμε έδειξε ότι οι αξίες που εμπεριέχονται στις στάσεις των εφήβων σχετικά με τους φόβους, την αντιμετώπισή τους αλλά και το μέλλον, ταίριαζαν με αυτές που έχουν δείξει μελέτες οι οποίες έχουν διεξαχθεί σε άλλες χώρες (Anttila et al 2000 στη Φινλανδία, Gallagher & Millar, 1998 στη Βόρεια Ιρλανδία, Arrindell et al 2003, σε 11 έθνη: Αυστραλία, Ανατολική Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία, Ιαπωνία, Ισπανία, Σουηδία, Ελλάδα και άλλα, Lee et al., 2010 στην Taiwan, Palovaara 1998 στη Φινλανδία, Ιταλία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο, Scott, 2004, με Αφροαμερικανούς εφήβους, Triplett, 2002 Flanagan, Tucker 1999, Stilet et al., 1993, στις ΗΠΑ, Klingman 1998, Knafo et al., 2008 στο Ισραήλ και Αραβία, Malmberg, Norrgard 1999 στη Φινλανδία, EGRIS 2001, στην Ευρώπη).

Στους φόβους των εφήβων την αντιμετώπιση και το μέλλον, όπως τα ανέδειξαν τα δύο εθνικά δείγματα παρατηρήσαμε σημαντικές διαφορές, οι οποίες συνδέονται με εκείνες που έχουν δείξει άλλες διαπολιτισμικές μελέτες (ERGIS, 2001, Ollendick et al., 1996, Stiles et al., 1993, Klingman 1998) και φανερώνουν τα θεωρητικά ζητήματα των πολιτισμικών επιπτώσεων στη σκέψη, τα συναισθήματα, τις αξίες και τις πράξεις των ατόμων (Cooper & Denner, 1998, Greenfield & Suzuki, 1998, Hofstede, 2001). Κατά βάση οι νέοι δεν διαφέρουν πολύ μεταξύ τους στις διαφορετικές χώρες. Αυτό που τους διαφοροποιεί σχετίζεται με την κοινωνία, τις δομές της, τον πολιτισμό και τις βασικές αξίες του (Palovaara, 1998). Μπορεί, για παράδειγμα, η ζωή να είναι περισσότερο οικογενειο-κεντρική στην Ελλάδα όπου οι Έλληνες έφηβοι αξιολογούν την ασφάλεια της οικογένειας, ή ο πολιτισμός να ενθαρρύνει τον ατομικισμό, όπως γίνεται στη Σουηδία όπου οι Σουηδοί έφηβοι αξιολογούν την ασφάλεια του κράτους. Καθώς υποστηρίζουν ορισμένοι θεωρητικοί των κοινωνικών δικτύων, ο τρόπος με τον οποίο είναι διαρθρωμένοι οι κοινωνικοί θεσμοί καθορίζει τις πηγές στις οποίες έχουν πρόσβαση τα άτομα, και επηρεάζει τις συμπεριφορικές και συναισθηματικές αντιδράσεις και αξίες τους (Berkman et al., 2000). Οι Berkman et al, (2000) σημειώνουν ότι δε μπορούμε να προσδιορίσουμε τις συνθήκες που επηρεάζουν την ανάπτυξη και τη δομή

των κοινωνικών δικτύων, αλλά υπάρχει αμοιβαία επίδραση στο πώς συμπεριφέρονται οι έφηβοι και στο πώς ανταποκρίνονται στα ζητήματα σε κάθε πολιτισμό.

Ο ρόλος της οικογένειας αξιολογείται διαφορετικά από τους εφήβους.

Η οικογένεια φαίνεται να παίζει διαφορετικό ρόλο στις δύο κουλτούρες. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι, σε προσωπικό επίπεδο η οικογένεια αξιολογείται ως το πιο σημαντικό σύστημα υποστήριξης και για τις δύο ομάδες εφήβων, εύρημα το οποίο αναδείχθηκε και σε μελέτες που έχουν διεξαχθεί σε άλλες χώρες (Larson & Wilson, 2002). Οι Έλληνες όμως αξιολογούν περισσότερο την οικογένεια ως παράγοντα στήριξης, από ό,τι οι Σουηδοί, ιδιαίτερα σε γενικό επίπεδο, όπως τέθηκε η ερώτηση στον πίνακα 4. Στο σουηδικό υλικό, αυτό που αξιολογείται γενικά ως συμπλήρωμα της προσωπικής αντιμετώπισης, δεν είναι η οικογένεια αλλά το κράτος. Κι αυτό συγκρούεται με το γεγονός ότι για τους ίδιους προσωπικά οι οικογένειές τους είναι η βασική πηγή αντιμετώπισης (πίνακας 5). Οι απαντήσεις των ελληνικών εφήβων αξιολογούν ασθενέστερη υποστήριξη από το κράτος, και σε γενικές γραμμές η οικογένεια θεωρείται το πιο σημαντικό συμπλήρωμα της προσωπικής αντιμετώπισης (πίνακας 4). Από τα δεδομένα μας μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι έφηβοι αξιολογούν ότι η υποστήριξη από τον έναν από τους δύο θεσμούς – οικογένεια ή κράτος – δεν αντικαθιστά απαραίτητως την ανάγκη υποστήριξης από τον άλλον. Μια πιθανή εξήγηση των διαφορών ανάμεσα στις απαντήσεις των Ελλήνων και των Σουηδών θα μπορούσε να βρίσκεται στις θεμελιώδεις διαφορές που υπάρχουν στην ιστορική εξέλιξη και το μετασχηματισμό των κοινωνικών θεσμών (όπως το κράτος, η οικογένεια κλπ.) στις δύο χώρες. Τα πρότυπα στάσεων που προσδιορίσαμε και των αξιών που απορρέουν από αυτές, μπορούν να εκληφθούν ως προσπάθειες εκ μέρους των εφήβων να αναπροσαρμόζονται συνεχώς, σαν αντίδραση προς την αλλαγή αυτή (Tsaousis, 1984). Παρότι η οικονομική κρίση και οι επαναλαμβανόμενες αλλαγές στο σύστημα πρόνοιας της Σουηδίας στη δεκαετία του '90, οδήγησε σε σχετική αστάθεια του κοινωνικού περιβάλλοντος, φαίνεται ότι οι Σουηδοί αξιολογούν ακόμα τους δημόσιους θεσμούς για την κοινωνική τους ασφάλεια, τουλάχιστον σε σύγκριση με τους Έλληνες, στους οποίους η οικογένεια φαίνεται να είναι περισσότερο «παραδοσιακή» και ίσως πιο σταθερή από την αντίστοιχη σου-

ηδίκη, γεγονός που προκαλεί τη θετική τους αξιολόγηση.

Ο φόβος σαν αγώνας για ασφάλεια για το σήμερα και το μέλλον

Οι κοινωνικοί φόβοι που εξέφρασαν οι Έλληνες έφηβοι φαίνεται να συνδέονται με το πρόβλημα της αίσθησης ασφάλειας. Οι Έλληνες, περισσότερο από τους Σουηδούς, προσδιόρισαν τους κοινωνικούς κινδύνους σε σχέση με «υποκειμενικά» ή «ψυχολογικά θέματα» που αξιολογούν στο παρόν τους (σχολείο, καριέρα, εμπλοκή σε κακές παρέες, επιθέσεις στο δρόμο, μύηση στα ναρκωτικά, απώλειες, ασθένεια, που περιέχουν αξίες όπως προστασία και υγεία κλπ). Οι Σουηδοί παρουσίασαν μια ελαφρώς πιο «αντικειμενική» άποψη για τους φόβους και έδειξαν να ανησυχούν περισσότερο για την «κοινωνία» και τη γενική εξέλιξη των κοινωνικών προβλημάτων όπου μέσα από την ανασφάλεια που βιώνουν αξιολογούν την ασφάλεια για αυτά. Ενδεχομένως να έχουμε εδώ μια ένδειξη ότι οι Σουηδοί είχαν αντιληφθεί την αποδόμηση του κράτους πρόνοιας γύρω από την οποία, την εποχή της συλλογής του υλικού των δεδομένων, γινόταν εκτενής συζήτηση. Στο ερώτημα πώς να κατανοήσουμε τους φόβους των εφήβων Ελλήνων, οι οποίοι έχουν πιο υποκειμενικό προσανατολισμό αξιολογώντας θέματα της καθημερινότητάς τους, δεν διαθέτουμε δυστυχώς καμία πιθανή απάντηση, ούτε από τα δεδομένα ούτε και από τη γενικότερη γνώση μας.

Αξιολογώντας τη μελλοντική οικογένεια, τη στήριξη από τη σημερινή και την επαγγελματική σταδιοδρομία.

Περίεργως, ο ένας στους πέντε Σουηδούς εφήβους αξιολογεί τη δημιουργία δικής του οικογένειας σε σύντομο χρονικό διάστημα (μέσα σε πέντε χρόνια), ενώ κανένας από τους Έλληνες συμμετέχοντες δεν ανέφερε κάτι τέτοιο. Η μέση ηλικία του πρώτου γάμου στη Σουηδία είναι εντυπωσιακά υψηλή, σε3 σύγκριση με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (Eurostat, 2004). Δεν βρίσκουμε κάποια λογική εξήγηση γι' αυτό το σουηδικό μοντέλο, και θα περιμέναμε μάλιστα το αντίθετο, αφού ο προγραμματισμός της οικογένειας είναι παράδειγμα θεμελιώδους εξελικτικού έργου (Erickson, 1968), και ο προγραμματισμός μιας μελλοντικής οικογένειας μπορεί να θεωρηθεί «παραδοσιακός» τρόπος περιγραφής της μελλοντικής ζωής (Kasurinen,

1999). Το γεγονός ότι κανένας από τους Έλληνες εφήβους δεν έδειξε να αξιολογεί τη δημιουργία δικής του οικογένειας άμεσα, δεν μας εντυπωσιάζει, αφού στην Ελλάδα, αν δεν είσαι οικονομικά ανεξάρτητος, είναι πολύ δύσκολο να ξεκινήσεις οικογένεια. Στην Ελλάδα, όπως και στη Σουηδία, η μέση ηλικία κατά την οποία οι γυναίκες γεννούν το πρώτο παιδί τους, είναι κοντά στα 30 (Eurostat, 2004).

Μια άλλη ενδιαφέρουσα διαφορά μεταξύ των αξιών των εφήβων είναι ότι αρκετοί έβλεπαν τη ζωή τους σε πέντε χρόνια «ίδια με σήμερα», ή / και «να έχουν καλύτερες σχέσεις με την οικογένεια», ενώ οι Σουηδοί δεν έδωσαν απαντήσεις οι οποίες να μπορούν να ενταχθούν σε αυτές τις κατηγορίες (πίνακας 6). Μπορούμε να συσχετίσουμε και τις δύο απόψεις με τη δυνατότητα των νέων να ζήσουν ανεξάρτητα μετά την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Πολλοί Σουηδοί συνεχίζουν κατευθείαν πανεπιστημιακές σπουδές και μπορούν να υπάρχουν σχετικά μεγάλα φοιτητικά δάνεια, ή να εργαστούν. Και στις δύο περιπτώσεις έχουν καλές προοπτικές να φύγουν από την οικογενειακή εστία και να μείνουν στο δικό τους ή σε φοιτητικό διαμέρισμα. Οι Έλληνες την περίοδο της έρευνας δεν είχαν πρόσβαση σε κάποιο αντίστοιχο χρηματοδοτικό πρόγραμμα για τις σπουδές τους και ήταν εξαρτημένοι οικονομικά από τους γονείς τους.

Οι διαφορές που διαπιστώθηκαν ως προς την αξιολόγηση σχετικά με τον οικογενειακό προσανατολισμό και ασφάλεια από την παραμονή στην οικογένεια, εξαφανίστηκαν με την έμφαση που έδωσαν οι έφηβοι αξιολογώντας τη μελλοντική σταδιοδρομία τους. Πάνω από τις μισές απαντήσεις και στις δύο ομάδες κωδικοποιήθηκαν σε αυτή την κατηγορία, και το αποτέλεσμα αυτό ενισχύθηκε από τις απαντήσεις στην ερώτηση «τι είναι το πιο σημαντικό πράγμα για σένα τώρα». Αξιολόγησαν δίνοντας προτεραιότητα στα μελλοντικά ακαδημαϊκά επιτεύγματά τους, στη σταδιοδρομία τους και, τελευταίο, στη δημιουργία οικογένειας, η οποία φαίνεται ότι για τους εφήβους αντιπροσωπεύει ένα παρόμοιο πρότυπο στην εξέλιξή τους σε ενεργούς πολίτες με την ευρύτερη έννοια, ανεξάρτητα από πολιτισμικές ή εθνικές επιρροές. Ένα άλλο σημαντικό θέμα που αξιολογούν οι Σουηδοί περισσότερο από τους Έλληνες είναι η φροντίδα του εαυτού τους ως προς την υγεία τους, γεγονός που είναι εμφανές από το ότι αθλούνται και προσέχουν τη διατροφή τους.

Οι έφηβοι αξιολογούν την πίστη τους

Τα δεδομένα μας σχετικά με την πίστη, ως αξία ζωής, συμφωνούν με άλλες μελέτες (Faris & Smith, 2002 στις ΗΠΑ, Simmons, 1998 στη Σαουδική Αραβία, στην Αγγλία και τις ΗΠΑ, Sulloway 1997 στην Ευρώπη, Rajenic et al., 2007). Οι Έλληνες στην πλειονότητά τους χριστιανοί ορθόδοξοι. Η θρησκεία είναι εδώ και αιώνες συνυφασμένη με την ελληνική ιστορία και την κοινωνική ζωή και προφανώς έχει επηρεάσει τις στάσεις, τις αξίες και τη συμπεριφορά των Ελλήνων εφήβων. Όπως οι ίδιοι λένε, «η πίστη μας είναι ζωντανή». Παρότι οι Σουηδοί είναι χριστιανοί προτεστάντες, το κράτος τους είναι κατεξοχήν κοσμικό. Η διαφορά αυτή αντικατοπτρίζεται στις Μελέτες για τις Ευρωπαϊκές Αξίες (EVS, 2008), όπου στο γύρισμα του αιώνα, λιγότερο από το 40% των Σουηδών θεωρούσαν τον εαυτό τους θρησκευόμενο, αντίθετα με τους Έλληνες, στους οποίους το αντίστοιχο ποσοστό υπερέβαινε το 80%.

Οι Έλληνες έφηβοι αξιολογούν την εκπαίδευση

Με έκπληξη είδαμε ότι οι αξίες σχετικά με την εκπαίδευση που διατυπώθηκαν από το ελληνικό δείγμα συναντούνται και σε εφήβους άλλων κρατών (Pick De Weis, Perez 1991 στις ΗΠΑ, Prokhorov et al., 1993, Ινδία, Mohamed et al., 2011, Αίγυπτο), κάνοντας επιτακτική την ανάγκη όχι μόνο να ακουστούν αλλά και να επεκταθούν σε θέματα της καθημερινής τους ζωής, όπως εκπαίδευση στην επικοινωνία, τη λήψη αποφάσεων, την προστασία από μεταδοτικά νοσήματα και άλλα.

Οι Έλληνες έφηβοι αξιολογούν τα αγαπημένα τους παιδικά παραμύθια

Οι αξίες που απεικόνισαν οι έφηβοι στην αναφορά στα αγαπημένα τους παραμύθια υπήρξε μία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πηγή, που συναντάται στη βιβλιογραφία σε παρόμοιες ψυχιατρικές μελέτες (Lubetsky, 1989, Jacobs 2011) και χρήζει περαιτέρω ανάλυσης.

Τα παραμύθια ήταν η μόνη μεταβλητή που ανέδειξε τις διαφορετικές αξίες στο φύλο και την ψυχική υγεία των συμμετασχόντων, επιβεβαιώνοντας τη θεωρία ότι τα συστήματα αξιών ποικίλουν μεταξύ ατόμων και ομάδων (Hogg and Vaughan, 1998). Παρόμοιες διαφορές στο φύλο και την ψυχική υγεία παρατηρήθηκαν στις αξίες που αναδύθηκαν από τους φόβους, τις έγνοιες, τη

αντιμετώπιση των προβλημάτων, το «σημαντικό τώρα», το μέλλον και την εκπαίδευση.

Ένα τελευταίο σχόλιο

Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας σχετικά με τις στάσεις ζωής και τις αξίες που αναδύονται για τους εφήβους δείχνουν ότι προχωρούν προς «τον κόσμο των ενηλίκων» ακολουθώντας τους δικούς τους μοναδικούς δρόμους. Παρά τις επιφανειακές ομοιότητες, υφίστανται πολιτισμικές διαφοροποιήσεις στον τρόπο με τον οποίο μεταδίδονται οι αξίες μέσα σε κάθε κοινωνία, διαμορφώνοντας την κοινωνική ταυτότητα τόσο των Σουηδών όσο και των Ελλήνων εφήβων. Κατά τη διάρκεια της εφηβείας ασκείται επιρροή από ποικίλα επίπεδα του εκάστοτε περιβάλλοντος (η οικολογία της ανθρώπινης εξέλιξης, τα ενσωματωμένα επίπεδα της βιολογικής, προσωπικής – ψυχολογικής, κοινωνικο-διαπροσωπικής, θεσμικής, πολιτισμικής και ιστορικής οργάνωσης –Kosofsky & Frank, 1995:68-). Καμία επιρροή όμως δεν επενεργεί μόνη της ή ως «πρωταρχικός υποκινητής» της αλλαγής (Lerner & Galambos, 1998). Όλοι οι παραπάνω παράγοντες προσφέρουν μια ολιστική προσέγγιση στην κατανόηση του πώς οι έφηβοι αξιολογούν και ανταποκρίνονται στις προκλήσεις τους. Είναι βέβαια εμφανές ότι αυτός ο τομές χρειάζεται περαιτέρω έρευνα.

Η παρούσα εμπειρική διαπολιτισμική μελέτη προβάλλει δείγματα Σουηδών και Ελλήνων εφήβων, όσον αφορά στις αξίες που αναδύονται από τις στάσεις του σχετικά με φόβους, έγνοιες ή δυσκολίες σε θέματα προσωπικής, οικογενειακής και κοινωνικής ζωής. οι αξίες τους αφορούν για μεν τους Έλληνες στην πίστη, την κοινωνική θέση, την κοινωνική ασφάλεια, τη σιγουριά για το μέλλον τους, για δε τους Σουηδούς στην ασφάλεια, την κοινωνική θέση και τη δημιουργία δικής τους οικογένειας. Προτείνεται για τους εφήβους η εφαρμογή του ξεκαθαρίσματος των αξιών «value clarification» μία διαδικασία που βοηθά να αποφασίσει κανείς, να αξιολογεί, να κάνει και να καθορίζει ό,τι έχει νόημα γι' αυτόν (Sidney 1974). Επειδή δε η σπουδαιότητα των αξιών ενδέχεται να αλλάξει στην πορεία της ζωής (Hogg and Vaughan, 1998), είναι ανάγκη παρόμοιες έρευνες να επαναλαμβάνονται.

Ευχαριστίες

Θέλουμε να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα τους Έλληνες

και Σουηδούς εφήβους που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις. Μας έχετε δώσει σημαντική πληροφόρηση για την επαγγελματική μας εργασία στα πλαίσια της μελέτης των αξιών που βιώνουν οι έφηβοι και κατευθύνουν

την καθημερινότητά τους. Θερμά ευχαριστούμε και την κ. Δώρα Παντούλα, κοινωνιολόγο, κοιν. λειτουργό, για την πολύτιμη συνεισφορά της στο παρόν άρθρο.

Βιβλιογραφία

1. Achenbach, T.M. (1991). *Manual for the Youth Self-Report and 1991 Profile*. Burlington, VT, University of Vermont, Department of Psychiatry.
2. Anttila T., Poikolainen K., Uutela A., & Lönnqvist J. (2000). Structure and determinants of worrying among adolescent girls. *Journal of Youth Studies*, 3, 49-60.
3. Arrindell W.A., Eisemann M., Richter J., Oei T.P. & Caballo V.E., et al., (2003). Phobic anxiety in 11 nations. Part I: Dimensional constancy of the five-factor model. *Behavioural Research Therapy*, 41, 476-49.
4. Berry, J.W., Poortinga, Y.H., Segall, M.H. & Desen, P.R. (1992). *Cross-cultural Psychology: Research and Applications*. Cambridge, Cambridge University Press.
5. Berkman L.F., Glass T., Brissette I & Seeman T.E. (2000). From social integration to health: Durkheim in the new millennium. *Social Science & Medicine*, 51, 843-857.
6. Bois-Reymond M., du, Guit H., Peters E., Ravesloot J. & Rooijen E., van (1994). Life-course transitions and future orientations of Dutch youth. *Young*, 2, 3-20.
7. Cooper CR, Denner J. (1998). Theories liking culture and psychology: Universal and community-specific processes. *Annual Review of Psychology*; Vol.49:559-584.
8. Erikson, E.H. (1968). *Identity, youth, and crisis*. New York, W.W. Norton.
9. EGRIS (2001). European group for integrated social research *Misleading Trajectories Transition Dilemmas of Young Adults in Europe*. *Journal of Youth Studies*, 4, 101-118.
10. European Values Studies (2008). Web site: (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/surveys/survey-2008.html>)
11. Eurostat Yearbook 2004. Web site: <http://epp.eurostat.cec.eu.int/>.
12. Faris, R. & Smith, C. (2002). Religion and the Life Attitudes and Self-Images of American Adolescents. *National Study of Youth and Religion*. Chapel Hill, University of North Carolina.
13. Feather, N.T. (1993). Authoritarianism and attitudes towards high achievers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 152-64.
14. Feather, N.T. (1994). Attitudes towards high achievers and reactions to their fall: Theory and research toward tall poppies. In L. Berkowitz (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* (vol. 26, pp. 1-73). New York: Academic Press
15. Feather, N.T. (1995). Values, valences, and choice: The influence of values on the perceived attractiveness and choice of alternatives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), 1135-1151.
16. Flanagan CA. & Tucker C.J. (1999). Adolescents' explanations for political issues: concordance with their views of self and society. *Dev Psychol.*, 35(5), 1198-209.
17. Freud Sigmund (1961). 'A Seventeenth-Century Demonological Neurosis', in *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, ed. James Strachey, vol. 19, pp. 275-300. London: Hogarth Press.
18. Gallagher M., & Millar R. (1998). Gender and age differences in the concerns of adolescents in Northern Ireland. *Adolescence*, 33, 863-74.
19. Georgas J. (1988). An ecological and social cross-cultural model: The case of Greece. In: Berry J.W. (ed.) *Indigenous cognition: Functioning in cultural context*. Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, (pp. 105-123).
20. Gibson JT., Baker CE., Showalter SM., Al-Sarraf Q., Atakan SA., et al., (1992). Gender and culture: reported problems, coping strategies and selected helpers of male and female adolescents in 17 countries. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 15, 137-49.
21. Graneheim HU. & Lundman B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education today*, 24, 105-112.
22. Greenfield, PM. & Suzuki, LK. (1998). Culture and human development: Implications for parenting, education, paediatrics and mental health. In: Damon W, Sigel IE & Renninger KA eds. *Handbook of Child Psychology 4, Child Psychology in Practice*. New York, New York Wiley & Sons (pp. 1059-1109).
23. Hankiss, E. (2001). *Fears and Symbols*, Ceupress, Hungary.
24. Hofstede, G.H. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviours, Institutions, and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks, CA, Sage Publications.
25. Hogg, M.A. & Vaughan, G.M. (1998). *Social Psychology*, Prentice Hall Europe, UK.
26. Inglehart R. & Baker W. (2000). Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65, 19-51.
27. Iwamoto D., Liu. WM. & McCoy TE. (2011). An exploratory model of substance use among Asian American women: the role of depression, coping, peer use and Asian values. *J Ethn Subst Abuse*, 10(4), 295-315.
28. Jacobs L. (2011). Resurrecting the buried self: fairy tales and the analytic encounter. *Psychoanal Rev.*, 98(6), 871-90.
29. Johnson L.S. Rozmus C. & Edmison K. (1999). Adolescent sexuality and sexually transmitted diseases: attitudes, beliefs, knowledge, and values. *J Pediatr Nurs*, 14(3), 177-85.
30. Kasurinen H. (1999). *Personal Future orientation: Plans, Attitudes and Control Beliefs of Adolescents Living in Joensuu, Finland and Petrozavodsk, Russia in 1990s*. Joensuu, University of Joensuu Publications in Education: No. 53. (diss.).
31. Klingman A. (1998). *Psychological education: studying ado-*

- lescents' interests from their own perspective. *Adolescence*, 33(130), 435-46.
32. Knafo A., Daniel E. & Khoury-Kassabri M. (2008). Values as protective factors against violent behavior in Jewish and Arab high schools in Israel. *Child Dev.* 79(3), 652-67.
 33. Kosofsky-Sedgwick E. & Frank A. (Eds.), (1995). *Shame and its sisters: a Silvan Tomkins Reader*, Duke University Press, Durham & London.
 34. Larson R.W. & Wilson S. (2002). Conclusions: Adolescent Preparation for Future. *Journal of Research on Adolescence*, 12, 159-166.
 35. Lee CT., Beckert TE. & Goodrich T.R. (2010). The relationship between individualistic, collectivistic, and transitional cultural value orientations and adolescents' autonomy and identity status. *Journal Youth Adolesc.*, 39(8), 882-93.
 36. Lerner R.M. & Galambos N.L. (1998). Adolescent development: challenges and opportunities for research, programs, and policies. *Annual Review of Psychology*, 49, 413-446. 2011;25(4):271-83.
 37. Lubetsky MJ. (1989). The magic of fair tales: psychodynamic and developmental perspectives. *Child Psychiatry Hum Dev.*, 19(4), 245-55.
 38. Mahat G., Scoloveno MA. & Ayres C. (2011). HIV/AIDS knowledge and self-efficacy among Nepalese adolescents: a peer education program. *Res Theory Nurs Pract.* 25(4), 271-83.
 39. Malmberg L.E. & Norrgård S. (1999). Adolescents' ideas of normative life span development and personal future goals. *J Adolesc.*, 22(1), 33-47.
 40. Meltaus A. & Pietilä AM. (1998). Family identity and adolescents' choices concerning health habits: an interventive interview method for assessing family strengths. *Hoitotiede*, 10(5), 279-88.
 41. Mohamed EA, Bayoumi OR, & Draz SF. (2011). Impact of an educational programme on knowledge, beliefs, practices and expectations about care among adolescent glaucoma patients in Cairo. *East Mediterr Health J.* 17(12), 413-446.
 42. Motti-Stefanidi F., Tsiantis J. & Richardson C., (2000). Culture and assessment of child psychopathology. Unpublished manuscript, University of Athens, Department of Psychology, Greece.
 43. Ollendick T.H., Yang B., King N.J., Dong Q. & Akande A. (1996). Fears in American, Australian, Chinese, and Nigerian Children and adolescents: a cross-cultural study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37, 213-20.
 44. Padilla-Walker L.M. (2008). Domain-appropriateness of maternal discipline as a predictor of adolescents' positive and negative outcomes. *Journal Fam. Psychol.*, 22(3), 456-64.
 45. Pajević I., Hasanović M. & Delić A. (2007). The influence of religious moral beliefs on adolescents' mental stability. *Psychiatr Danub.*, 19(3), 173-83.
 46. Palovaara J. (1998). A Transnational Study of the Youth's Future Orientation NUORA web site: http://www.minedu.fi/nuora/ml130_98.html.
 47. Pick De Weiss S. & Perez I. (1991). Planning for life in Latin America. *Entre Nous Cph Den.*, 19:9.
 48. Prokhorov AV., Perry CL., Kelder SH. & Klepp KI. (1993). Lifestyle values of adolescents: results from Minnesota Heart Health Youth Program. *Adolescence*, 28(111), 637-47.
 49. Schwartz SH. (1994). Are there universal aspects in the content and structure of values? *Journal of Social Issues*, 50, 19-45.
 50. Scott L.D., Jr. (2004). Correlates of coping with perceived discriminatory experience in African American adolescents. *Journal of Adolescence*, 27, 123-37.
 51. Simmons C. (1998). Cultural Determinants of Adolescent Attitudes. *Research in Education*, 60, 69-70.
 52. Sidney, S.B. (1974). *Meeting yourself halfway*. Boston, University of Massachusetts.
 53. Stiles DA., Gibbons JL. & Peters E. (1993). Adolescents' views of work and leisure in The Netherlands and the United States. *Adolescence*, 28(110), 437-89.
 54. Sulloway F.J. (1997). *Social attitudes*. In: F.J Sulloway. *Born to rebel, Birth Order, Family Dynamics, and Creative Lives*. New York, Vintage books. (pp. 217-235).
 55. Triandis H.C. (1994). Major Cultural Syndromes and Emotion. In: Kitayama S. & Markus H.R. eds. *Emotion and Culture*. Washington, DC, American Psychological Association. (pp. 278-315).
 56. Triplett, J. (2002). Profiles of student life: Attitudes and behaviours Survey Santa Fe Country, web site: www.uwsfc.org
 57. Tsaousis, D.G. (1984). *The Society of the Human Being*. Athens

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΦΟΒΟΙ -Αξίες

Πίνακας 1 Τι φοβούνται οι έφηβοι της ηλικίας σου

	Ελληνικό δείγμα N=47 συμ. %	Σουηδικό δείγμα N=53 αποκρίσεις από 47 συμ, %
Κοινωνικούς κινδύνους	33	19
Πράγματα στο μέλλον	28	45
Σωματικό τραύμα/ ασθένεια	0	13
Ναρκωτικά και Aids	24	0
Φόβο για την οικογένεια	4	0
Φυσικά φαινόμενα	4	0
“Τίποτα” ή “άλλο”	2	15
Απώλειες και θάνατο	4	8
Σύνολο	99	100

[Chi-square test (Pearson), $p=0.002$ για τον πίνακα].

Πίνακας 2 Εσύ τί φοβάσαι;

	Ελληνικό δείγ N= 47συμ, %	Σουηδικό δείγμ N=49 αποκρίσ από 47συμ. %	Αγόρια Ελληνες N=23, %	Κορίτσια Ελληνίδες N=24, %
Κοινωνικούς κινδύνους, απώλειες συγγενών, ασθένεια,	47	18	35	54
Φόβους για το μέλλον	23	47	30	17
Ναρκωτικά και AIDS	15	0	26	4
Καταστροφές, σεισμούς	2	0	0	4
Κακές σχέσεις στην οικογένεια	-	-	0	4
Τίποτε	13	100	9	17
Σύνολο	100	100	100	100

(Chi-square test Pearson, $p=0.000$ για τον πίνακα)

(Chi-square test Pearson,
 $p=0.045$ για τον πίνακα)

Πίνακας 3 Κατάγραψε άλλες έγνοιες για:

(YSR σημαντικές διαφορές
Υψηλ/χαμ.)

	Ελλην. δείγμα N=47 %	YSR<34 n=24, %	YSR>60 n=23, %
Ευτό	26	0	41
Οικογένεια	15	10	18
Σχολικό περιβάλ.	22	50	6
Μέλλον	22	10	29
Κοινων. θέματα	15	30	6
	100	100	100

(Chi-square test Pearson, $p=0.009$
για τον πίνακα)

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ-αξίες

Πίνακας 4 Πώς νομίζεις πως αυτά τα προβλήματα μπορεί να αντιμετωπιστούν;

	Ελληνικό δείγμα N= 47συμ. %	Σουηδικό δείγμα N=64 αποκρίς. από 47 συμ. %
Με προσωπικές στρατηγικές αντιμετώπισης	49	56
Στήριξη της οικογένειας	29	0
Στήριξη σχολείου/κράτους	18	27
Πληροφόρηση	4	0
Άλλο	0	17
Σύνολο	100	100

(Chi-square test, p=0.000 για τον πίνακα)

Πίνακας 5 Σε ποιον θα πήγαινες αν είχες μία δυσκολία;

(YSR σημαντικές διαφορές
Υψηλ/χαμ.)Ελλ δείγμα

	Ελληνικό δείγμα N=46 συμ. %	Σουηδικό δείγμα N=54 αποκρ. από 47 συμ. %	YSR<34 n=23 %	YSR>60 n=23 %
Στην οικογένεια	67	52	83	52
Στο κοινωνικό περιβάλλον	24	41	9	39
Στον εαυτό	9	0	9	9
Αλλού	0	7	-	-
Σύνολο	100	100	100	100

(Chi-square test Pearson, p=0.017 για τον πίνακα)

(Chi-square test
Pearson, p=0.048
για τον πίνακα).

ΜΕΛΛΟΝ-αξίες

Πίνακας 6 Πώς θα ήθελες να είναι η ζωή σου σε πέντε χρόνια;

	Ελληνικό δείγμα N=47 συμμετ. %	Σουηδικό δείγμ. N=115 αποκρ. από 47συμ. %
Να έχω κοιν. θέση/καριέρα	58	53
Όμοια όπως σήμερα	18	0
Βελτιωμένες οικογενειακές σχέσεις	9	0
Προσωπική φροντίδα/ανάπτυξη	13	18
Να έχω δική μου οικογένεια	0	22
Δεν ξέρω/άλλο	2	7
Σύνολο	100	100

(Chi-square test, p=0.000 για τον πίνακα)

ΠΙΣΤΗ

Πίνακας 7 Πιστεύεις στο Θεό;

	ελληνικό δείγ.	Σουηδικό δείγ.
Ναι	98	23
Όχι	2	56
Δεν είμαι βέβαιος	0	21
	N=47 100%	N=47 100%

(Chi-square test Pearson significance 0.000)

ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΤΩΡΑ-αξίες

Πίνακας 8 Τι είναι πιο σημαντικό για σένα τώρα;

Σύνολο ελληνικού δείγματος

Διαφορές φύλου στο ελληνικό δείγμα

	N=47 %
Το μέλλον και το σχολείο	51
Οι σχέσεις με την οικογέν.	23
Φροντίδα για τον εαυτό	17
Τα hobbies – ελεύθερος χρόνος	9
	100

Αγόρια n=23 %	Κορίτσια n=24 %
61	42
4	42
26	8
9	8
100	100

(Chi-square test Pearson, p=0.018 για τον πίνακα)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ-αξία

Πίνακας 9 Προτάσεις για καλύτερη εκπαίδευση: αφορούν

(YSR σημαντ. διαφορές Υψηλ/χαμηλ Ελλην. δείγμα)

	ελληνικό δείγμ N=47 %
Στους καθηγητές	43
Στο εκπαιδευτικό σύστημα	39
Στο σχολικό περιβάλλον	4
Τίποτε/ δεν έχω ιδέα	14
	100

YSR<34 n=24 %	YSR>60 n=23 %
20	69
47	31
7	0
26	0
100	100

(Chi-square test Pearson, p=0.033 για τον πίνακα)

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ-Αξίες

Πίνακας 10 Ονόμασε το αγαπημένο σου παραμύθι όταν ήσουν παιδί:

(YSR Υψηλ/χαμ. σημαντές διαφορές στο ελληνικό δείγμα)

	YSR<34 n=24 %	YSR>60 n=23 %
Η Κοκκινισκουφίτσα	50	17
Τα τρία μικρά γουρουνάκια	13	13
Σταχτοπούτα		26
Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων	4	9
Άλλο	21	35
Δεν γνωρίζω	12	0
Σύνολο	100	100

(Chi-square test Pearson, p=0.015 για τον πίνακα)

Table 16

αγόρια/κορίτσια

Αγόρια N=23%	Κορίτσια N=24%
17	50
22	4
0	25
13	0
35	21
13	0
100	100

Chi-square test Pearson, p=0.001 για τον πίνακα)

Table 17

Ελληνικό δείγμα-σύνολο-

N=47 συν. %
34
13
13
6
28
6
100